

Janusz Borucki

Sakrament chrztu w uchwałach synodów diecezji wrocławskiej

Studia Włocławskie 19, 547-564

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JANUSZ BORUCKI

SAKRAMENT CHRZTU W UCHWAŁACH SYNODÓW DIECEZJI WŁOCŁAWSKIEJ

W liście pasterskim Episkopatu Polski na Jubileusz 1050. rocznicy chrztu Polski biskupi napisali: „W 966 roku Mieszko I przyjął chrzest jako człowiek wolny. Chociaż został on udzielony pojedynczej osobie, to przecież dał początek wspólnocie z innymi osobami ochrzczoneymi. Myśląc o konsekwencjach chrztu Mieszka, możemy mówić o «narodzie ochrzczoneym», o «chrzcie narodu», a więc również Chrzcie Polski [...] Chrzest wprowadził nasz naród w nowy świat, który wyraża się przez nową kulturę, nowe instytucje, struktury i zapisy prawne. Doświadczenie wiary przełożyło się z mocą na postawy moralne, widoczne także w życiu gospodarczym, politycznym i kulturalnym. Społeczne konsekwencje Chrztu Polski pojawiły się później, poczynając od rodziny po naród, a nawet po wspólnotę narodów, jaką stanowi dla nas Europa”¹.

Ze względu na doniosłość sakramentu chrztu w ciągu wieków prawodawcy kościelni wydawali przepisy dotyczące udzielania tego sakramentu. W niniejszym artykule zostaną przedstawione przepisy prawa partykularnego wydane przez biskupów wrocławskich. Diecezja wrocławska posiada w swoich dziejach cztery kolejne okresy, nazywane także fazami, albo wprost diecezjami – od około roku 1015 do 1123 kruszwicką, w latach 1124–1818 kujawską i pomorską, w latach 1819–1925 kujawsko-kaliską, oraz od roku 1926 ściśle wrocławską².

KS. JANUSZ BORUCKI – dr nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego, dr hab. nauk teologicznych, wiceoficjał Sądu Kościelnego Diecezji Wrocławskiej.

¹ Por. *List pasterski Episkopatu Polski na Jubileusz 1050-lecia Chrztu Polski*, www.episkopat.pl (22.11.2015).

² S. Librowski, *Synody diecezji wrocławskiej*, KDWi, 50(1967), s. 83.

Zgodnie z wykładnią Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku diecezja, na czele której stoi biskup, jest częścią Kościoła i dzieli się na parafie, czyli okręgi terytorialne z ludem i własnym rządcą, który jako pasterz ma sobie powierzone duszpasterstwo³. Biskupi, którzy są następcami Apostołów i z boskiego ustanowienia otrzymują zarząd poszczególnych diecezji z władzą zwyczajną, zależną jednak od papieża⁴. Prawodawca w Kodeksie z 1917 roku konsekwentnie realizował tezę, podkreślaną przez Sobór Trydencki, że biskup jest jedynym ustawodawcą, administratorem i sędzią w diecezji⁵.

Według nowego Kodeksu prawa kanonicznego, który wszedł w życie osiemnaście lat po zakończeniu Soboru Watykańskiego II (1962–1965), władzę ustawodawczą w całym Kościele, z ustanowienia Bożego, mają Biskup Rzymski⁶ i Kolegium Biskupów⁷. W odniesieniu do diecezji władza ustawodawcza przysługuje biskupowi diecezjalnemu, pod przewodnictwem Biskupa Rzymskiego z racji prymatu papieskiego⁸, oraz temu, kto jest prawnie z nim zrównany⁹. Jest rzeczą oczywistą, że ustawodawstwo diecezjalne może się wzbogacić dzięki specjalnym przepisom Stolicy Apostolskiej oraz normom synodów partykularnych czy dekretem ogólnym Konferencji Biskupów¹⁰.

Ustawodawstwo jest nieodłączną funkcją urzędu biskupa. W swojej diecezji biskup spełnia zadania dobrego pasterza i prawdziwego ojca¹¹, pełniąc posługę nauczania, uświęcania i kierując powierzonym sobie ludem Bożym. Jeśli wymaga tego dobro wspólnoty diecezjalnej, biskup korzysta z przysługującej mu władzy ustawodawczej¹². Biskup diecezjalny, posiadając władzę ustawodawczą, ma zdolność stanowienia prawa w diecezji, a wynika to z urzędu biskupa diecezjalnego, który jest sprawowany w imieniu Chrystusa w Kościele¹³. Władzę ustawodawczą biskup

³ Por. Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku (KPK/1917), kan. 216 § 1.

⁴ Por. tamże, kan. 329 § 1.

⁵ J. Wroceński, *Rola i zadania prezbiterium w życiu Kościoła partykularnego*, Warszawa 1998, s. 51.

⁶ Por. Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku (KPK/1983), kan. 331.

⁷ Por. tamże, kan. 336.

⁸ Por. tamże, kan. 381 § 1, 391 § 1.

⁹ Por. tamże, kan. 381 § 2.

¹⁰ T. Pawluk, *Uwagi na temat ustawodawstwa diecezjalnego*, PrKan, 34(1991), nr 1–2, s. 25.

¹¹ Por. DB, n. 16.

¹² Por. KK, n. 27.

¹³ Szerzej na temat władzy biskupa – zob. R. Sobański, *Kościół partykularny jako podmiot prawa*, w: *Kościół i prawo*, red. J. Krukowski, t. 6, Lublin 1989, s. 9–22; W. Aymans,

diecezjalny wykonuje na synodzie¹⁴ lub poza nim, jednak może to czynić tylko w granicach prawa powszechnego. Ze względu na ograniczone ramy artykułu przedstawione zostaną tylko przepisy prawa, które zostały wydane na synodach diecezjalnych – prawo synodalne.

1. Synody diecezji wrocławskiej

Praktyka odbywania synodów w diecezji wrocławskiej ma bogatą historię¹⁵. Ks. Zenon Chodyński (zm. 1887) wymienia ich – diecezjalnych jak i częstkowych – 46¹⁶. Natomiast ks. Stanisław Librowski (zm. 2002) podaje, że w latach 1227–1641 w diecezji wrocławskiej odbyło się 51 synodów. Spośród synodów odbytych w fazie kujawskiej i pomorskiej biskupstwa wrocławskiego (trwającej prawie 700 lat) tylko po 29 z nich w większości lub mniejszym stopniu zachowały się statuty. Po 1641 roku – kiedy zaprzestano odbywania synodów w diecezji wrocławskiej – biskupi zarządzali diecezją w oparciu o powszechne prawo Kościoła, uchwały synodów prowincjalnych i diecezjalnych oraz prawo zwyczajowe. Brak synodów w tym okresie w pewnym stopniu wyrównywany był przez zebrania generalne kapituły katedralnej, na które biskupi sami przybywali lub wysyłali członkom kapituły do rozważenia tzw. punkty zawierające najważniejsze potrzeby katedry, seminarium czy diecezji. Na temat tych punktów kapituła debatowała, a następnie udzielała odpowiedzi na piśmie¹⁷.

Po Soborze Watykańskim II w diecezji wrocławskiej odbyły się dwa synody. Pierwszy w nich przeprowadził w 1967 roku biskup Antoni Pawłowski. Jego następcą na biskupstwie wrocławskim, Jan Zaręba, zwołał synod diecezjalny i odbył siedem sesji synodalnych. Nagła śmierć biskupa Zaręby w 1986 roku spowodowała zawieszenie synodu. Prace synodalne

Biskupia posługa rządzenia Kościołem partykularnym. O władzy biskupiej i jej wykonywaniu w świetle KPK, w: Kościół i prawo, t. 6, s. 23–42.

¹⁴ Biskup jest jedynym prawodawcą na synodzie diecezjalnym – zob. I. FÜRER, *De synodo dioeclesana*, „Periodica” 62(1973), s. 117–131; J. DUDZIAK, *Synod diecezjalny, jego struktura i rola w Kościele partykularnym*, „Colloquium Salutis” 16(1984), s. 72–75; W. GÓRALSKI, *Struktury synodalne i kolegialne w Kościele partykularnym według KPK Jana Pawła II*, „Studia Płockie” 14(1986), s. 55–57.

¹⁵ Por. J. BORUCKI, *Ewolucja prawa synodalnego diecezji wrocławskiej w zakresie życia konsekrowanego*, StWł, 17(2015), s. 331–332.

¹⁶ *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, coll. et ed. Z. Chodyński, Varsaviae 1890.

¹⁷ Librowski, *Synody diecezji wrocławskiej*, s. 87–88.

dokończył i uchwały synodalne promulgował jego drugi następca, biskup Bronisław Dembowski w 1994 roku¹⁸.

2. Postanowienia synodalne

Na synodach diecezji wrocławskiej wiele uwagi poświęcono sprawowaniu sakramentów. Nie zachowały się jednak do naszych czasów uchwały wszystkich synodów, dlatego nie sposób przedstawić całego prawodawstwa synodalnego w zakresie życia sakramentalnego. W zachowanych uchwałach synodalnych po przepisach ogólnych dotyczących sprawowania sakramentów na ogół zostały umieszczone przepisy dotyczące sakramentu chrztu. Prawodawca synodalny w przepisach dotyczących chrztu umieszczał postanowienia dotyczące: czasu i miejsca sprawowania tego sakramentu; szafarza; materii i formy sakramentu; rodziców i chrzestnych; prowadzenia księgi ochrzczonych.

2.1. Czas i miejsce sprawowania chrztu

Z zachowanych statutów synodalnych dotyczących sakramentu chrztu najstarszy pochodzi z synodu diecezjalnego biskupa Zbigniewa Oleśnickiego z 1477 roku¹⁹. W artykule *De sacramentis* poświęconym sakramentom w ogólności prawodawca synodalny pouczył kapłanów, aby sprawując wszystkie sakramenty mieli przede wszystkim intencję generalną czynienia tego, co nakazuje Kościół. Następny artykuł dotyczył sprawowania dwóch sakramentów: *De baptismo et confirmatione*. Prawodawca zamieścił w nim m.in. szczegółowe przepisy dotyczące sposobu sprawowania sakramentu chrztu oraz chrzestnych. Nie umieścił natomiast żadnych przepisów dotyczących czasu i miejsca sprawowania sakramentu chrztu²⁰.

Następne normy prawa diecezjalnego dotyczącego sakramentu chrztu zostały wydane na synodach diecezjalnych odbytych po Soborze Trydenckim. Biskupi wrocławscy okresu potrydenckiego, świadomi prawdy, że chrzest jest podstawą nadprzyrodzonego życia człowieka oraz punktem wyjściowym do zbawczego działania we wspólnocie Kościoła, obligowani uchwałami Soboru, zdając sobie jednocześnie sprawę z wielu uchybień popełnianych przy sprawowaniu sakramentu chrztu, podejmowali

¹⁸ J. Borucki, *Recepcja kościelnego prawa powszechnego w ustawodawstwie i działalności duszpasterskiej diecezji wrocławskiej po Soborze Watykańskim II*, Wrocław 2012, s. 62.

¹⁹ Zob. *Statuta synodalia*, s. 15–21.

²⁰ Tamże, s. 16–17.

działalność ustawodawczą, zmierzającą do wyjaśnienia i sprecyzowania przepisów w tej dziedzinie²¹.

Pierwsza wzmianka dotycząca sakramentu chrztu znajduje się w statutach synodu diecezjalnego z 1568 roku, w drugiej jego części traktującej o sakramentach, w tytule pierwszym *De baptismi administratione*²². Biskup Stanisław Karnkowski, odwołując się do uchwał Soboru Trydenckiego²³, szczegółowo wyjaśnił rolę i znaczenie tego sakramentu dla życia człowieka oraz określił szczegółowo normy co do jego udzielania i przyjmowania. Prawodawca synodalny informował, że chrztu należy udzielać wyłącznie w świątyniach. Przepis ten miał zapewne na uwadze wykorzenienie zwyczaju sprawowania sakramentu w domach prywatnych. Jedynie w niebezpieczeństwie śmierci dziecka prawodawca zezwalał na chrzest w domu. Proboszczowie powinni pouczać parafian, że w takim przypadku ważne może ochrzcić również osoba świecka, nie wyłączając heretyków, byleby miała wolę czynienia tego, co nakazuje Kościół, z zachowaniem materii i formy sakramentu. Jeśli niebezpieczeństwo śmierci minęło, należało przynieść dziecko do kościoła celem uzupełnienia ceremonii chrzcielnych²⁴.

Na swoim drugim synodzie z 1579 roku biskup Karnkowski nie wydał nowych przepisów co do chrztu, wezwał jedynie do przestrzegania uchwał swojego pierwszego synodu²⁵.

Następca biskupa Karnkowskiego na biskupstwie włocławskim, Hieronim Rozrażewski, sprawowaniu sakramentu chrztu poświęcił uwagę na trzech synodach. Na synodzie archidiaconatu pomorskiego z 1585 roku – w artykule 2 *De sacramentorum administratione. De baptismo*; synodzie diecezjalnym z 1586 roku – w artykule *Circa baptismum*; synodzie archidiaconatu pomorskiego z 1590 roku – w artykule 1²⁶.

²¹ J. Gręźlikowski, *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji włocławskiej w świetle ustawodawstwa synodalnego*, Włocławek 2000, s. 275–276.

²² Zob. *Statuta synodalia*, s. 58–59.

²³ Autor uchwał synodalnych w tekście powołał się na sesję 24 kan. 2. Wskazany tekst soborowy dotyczy odbywania synodów prowincjalnych co trzy lata, a diecezjalnych co rok; ich zwoływania i uczestników. Por. *Dokumenty soborów powszechnych*. Tekst łaciński, polski, t. 4 (1511–1870), Kraków 2005, s. 737–738. Nauka Soboru Trydenckiego została przedstawiona na sesji 7 w kan. 1–14 o sakramencie chrztu. Por. tamże, s. 361–362.

²⁴ Zob. *Statuta synodalia*, s. 59.

²⁵ Tamże, s. 83.

²⁶ J. Borucki, *Wkład synodów biskupa Hieronima Rozrażewskiego w dzieło recepcji Soboru Trydenckiego*, Warszawa 1998, s. 154 (mps w Bibl. WSDWłocł).

Biskup Rozrażewski przypomniał, że chrzest – tak jak i inne sakramenty – powinien być udzielany w kościele z wyjątkiem sytuacji, gdy nie pozwalała na to stan zdrowia dziecka. Prawodawca synodalny upomniął proboszczów, aby w przypadkach zmuszania ich do udzielania chrztu w domach prywatnych, nawet pod groźbą niepłacenia dziesięciny, tego nie czynili²⁷.

Powwyższy zakaz udzielania chrztu został jeszcze kilkakrotnie powtórzony przez prawodawców synodalnych: na synodzie częstokowym dla archidiakonatu pomorskiego biskupa Wawrzyńca Gembickiego z 1614 roku²⁸; synodzie diecezjalnym biskupa Pawła Wołuckiego z 1620 roku²⁹; oraz synodzie diecezjalnym biskupa Andrzeja Lipskiego z 1628 roku³⁰.

Po synodzie diecezjalnym biskupa Macieja Łubieńskiego z 1641 roku zaprzestano na kilka stuleci odbywania synodów. Dopiero biskup Antoni Pawłowski w 1967 roku odbył synod diecezjalny nazwany Pierwszym Synodem Diecezji Włocławskiej. Synod ten nałożył na kapłanów obowiązek uświadamiania wiernych o istocie, obrzędach oraz znaczeniu sakramentów dla życia chrześcijańskiego, w oparciu o źródła objawienia, naukę Kościoła, a zwłaszcza dokumenty Soboru Watykańskiego II. Natomiast Drugi Synod Diecezji Włocławskiej 1986/1994 w miejsce statutów o charakterze ogólnym zamieścił wprowadzenie teologiczne do rozdziału piątego poświęconego życiu sakramentalnemu. Prawodawca synodalny przytaczając dokumenty Soboru Watykańskiego II przypomniał, że Boży plan zbawienia urzeczywistnia się w historii zbawienia i osiąga swoją pełnię w misterium Chrystusa. Dzieło Chrystusa prowadzi dalej Kościół, nazywany przez Sobór Watykański „przedziwnym sakramentem”, czyli „znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem oraz jedności całego rodzaju ludzkiego”. Sakramenty wyrażają wiarę i służą jej umocnieniu, wskazując przez to na ścisły związek między nimi a wiarą³¹.

Pierwszym sakramentem i podstawą innych jest chrzest. Jego przyjęcie lub przynajmniej pragnienie jest nieodzownym warunkiem zbawienia³².

Sobór Watykański II w swoim nauczaniu na temat chrztu, opierając się głównie na świadectwach Pisma Świętego i Tradycji, wskazuje na charakter i znaczenie tego sakramentu dla życia duchowego człowie-

²⁷ Zob. *Statuta synodalia*, s. 89, 142.

²⁸ Tamże, s. 166.

²⁹ Tamże, s. 174.

³⁰ Tamże, s. 190.

³¹ Borucki, *Recepcja kościelnego prawa*, s. 100–101.

³² Por. KPK/1917, kan. 737 § 1.

ka w perspektywie włączenia go do Kościoła oraz powołania do życia wiecznego³³.

Odbyty dwa lata po zakończeniu Soboru Pierwszy Synod Diecezji Włocławskiej sakramentowi chrztu poświęcił osiem statutów³⁴. Synod zobowiązał kapłanów i wiernych do troski, aby dzieci po urodzeniu były jak najprędzej ochrzczone, nadawano im chrześcijańskie imiona oraz po chrześcijańsku przeżywano uroczystość chrztu w rodzinie (statut 128). Miejscem właściwym do uroczystego sprawowania sakramentu chrztu są wszystkie kościoły parafialne i filialne. W nadzwyczajnym wypadku, po uzyskaniu zezwolenia od biskupa diecezjalnego, można było udzielić chrztu w innym miejscu (statut 129). Prawodawca synodalny zobowiązał duszpasterzy do takiego ustalenia godziny chrztu w niedziele i święta, by uczestnikom umożliwić udział we mszy świętej (statut 131). W statucach synodalnych brak alegacji do prawa powszechnego, pomimo że w swojej treści nawiązują do norm zawartych w Kodeksie prawa kanoniczego z 1917 roku³⁵.

Kodeks Jana Pawła II dość obszernie podaje ściśle preferencje co do odpowiedniego miejsca udzielania chrztu: kościół parafialny, kaplica, inny kościół, inne godne miejsce³⁶. Powołując się na normy kodeksowe Drugi Synod Diecezji Włocławskiej postanowił, że chrzest powinien być udzielany zasadniczo w kościele parafialnym, a tylko za zezwoleniem biskupa diecezjalnego w kaplicach lub domach prywatnych. Sakrament chrztu nie powinien być udzielany w szpitalach, chyba że życie dziecka jest zagrożone. W przypadku chrztu w szpitalu, zalecany jest skrócony obrzęd sakramentu. Obrzędy dopełniające sakramentu chrztu powinny dokonać się w parafii rodziców dziecka i tamże spisany akt chrztu (statuty 238–239). Synod w myśl kan. 862 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku postanowił, że własne terytorium (parafia) stanowi granicę legalnego udzielenia sakramentu chrztu. Dlatego poza przypadkiem konieczności nikomu nie wolno bez odpowiedniego zezwolenia udzielać chrztu na obcym terytorium, nawet swoim podwładnym (statut 242). Sakrament chrztu powinien być udzielany w czasie mszy z udziałem wiernych, aby podkreślić związek chrztu i Eucharystii (statut 242).

³³ J. Krzywda, *Sakramenty*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. 3/2, Poznań 2011, s. 35.

³⁴ Por. *Statuty 128–135*, w: *Pierwszy Synod Diecezji Włocławskiej odbyty we Włocławku w dniach 6–9 XI 1967 r. [...] (statuty i załączniki)*, KDWł, 51(1968), s. 75–143.

³⁵ Por. KPK/1917, kan. 770–776.

³⁶ KPK/1983, kan. 857–860.

2.2. Szafarz oraz materia i forma sakramentu chrztu

Pierwsza zachowana informacja na temat formy sprawowania sakramentu chrztu pochodzi z synodu diecezjalnego z 1477 roku. W artykule *De baptismo et confirmatione* prawodawca synodalny przypominał wszystkim, że sakramentu chrztu należy udzielać według tradycyjnej formuły: *Ego te baptiso in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*. Słowa powinny być wypowiedziane dokładnie. Prawodawca zobowiązał duszpasterzy, aby nauczyli położne udzielania chrztu noworodkom w przypadkach, gdy dziecko nie mogło być przyniesione do kościoła i chrzest odbywał się w domu prywatnym. Po wypowiedzeniu słów *Ego te baptiso in nomine Patris* należało polać głowę dziecka wodą; następnie po wypowiedzeniu słów *et Filii* należało polać głowę wodą drugi raz i wreszcie po wypowiedzeniu słów *et Spiritus Sancti* polać trzeci raz. W przypadku wątpliwości, czy chrzest był udzielony – powołując się na statuty synodów prowincjalnych z 1279 i 1420 roku – prawodawca synodalny polecił kapłanom udzielać chrztu warunkowego używając formuły: *Si tu non es baptisatus, ego te baptiso in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*³⁷.

Kolejne przepisy dotyczące udzielania sakramentu chrztu wydał na swoim pierwszym synodzie diecezjalnym biskup Karnkowski w 1568 roku. Sakrament chrztu powinien być szafowany z największą troskliwością, dlatego prawodawca synodalny nakazał, aby proboszczowie otaczali troską wodę chrzcielną. Nie powinno się jej używać, dopóki proboszcz nie domiesza do niej oleju Krzyżma świętego. Zabronił jednocześnie używania do chrztu wody, która miałyby widoczne zanieczyszczenia. Proboszczowie powinni często pouczać parafian, iż w niebezpieczeństwie śmierci dziecka, ważne może ochrzcić nie tylko kapłan, lecz również osoba świecka, nie wyłączając heretyków, byle tylko posłużono się właściwą materią sakramentu oraz przepisaną formą. Jeśli niebezpieczeństwo śmierci minęło, należało przynieść dziecko do kościoła celem uzupełnienia ceremonii chrzcielnych³⁸.

Na swoim drugim synodzie z 1579 roku biskup Karnkowski wezwał do przestrzegania uchwał synodu z 1568 roku. Prawodawca pouczył duszpasterzy, aby nie udzielali sakramentu chrztu tym osobom, które zostały ochrzczone przez heretyków według formy przekazanej przez Chrystusa. Takie osoby powinny być tylko włączone do Kościoła. Jeżeli nie było w czasie chrztu namaszczenia krzyżmem świętym, namaszczenie

³⁷ *Statuta synodalia*, s. 16.

³⁸ Tamże, s. 59.

to biskup zarezerwował sobie lub swojemu sufraganowi podczas sakramentu bierzmowania³⁹.

Biskup Hieronim Rozrażewski na synodzie archidiaconatu pomorskiego z 1585 roku oraz na synodzie diecezjalnym z 1586 roku nakazał proboszczom, aby wodę chrzcielną corocznie odnawiali i przechowywali w naczyniu czystym i dokładnie zamkniętym⁴⁰. Natomiast tylko na synodzie z 1586 roku postanowił, aby w olej chrzcielny proboszczowie zaopatrywali się w kościele katedralnym, u oficjała lub dziekana. Naczynia do przechowywania oleju powinny błyszczeć czystością. Aby nie zdarzyła się żadna pomyłka, naczynia na olej powinny być właściwie oznaczone: zawierające krzyżmo – literą O, olej chorych – literą I, a olej katechumenów – literą C⁴¹.

Z powodu istniejących zaniedbań przy udzielaniu sakramentu chrztu ze strony duchowieństwa biskup Paweł Wołucki na synodzie diecezjalnym z 1620 roku w artykule *De baptismo* wśród postanowień dotyczących sprawowania sakramentu podkreślił ważność i znaczenie formy udzielania chrztu. Prawodawca synodalny wezwał duszpasterzy, aby uczyli wiernych formy udzielania tego sakramentu, która została zamieszczona w statuach: *Ego te baptiso N. in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti*⁴².

Na temat udzielania sakramentu chrztu, zgodnie z nauką Soboru Trydenckiego, wypowiedział się także synod biskupa Andrzeja Lipskiego z 1628 roku. W statucie *De baptismo ex Epistola pastoris* prawodawca postanowił m.in., że chrzest powinien odbywać się w kościele. W domach prywatnych wolno było udzielać chrztu tylko wyjątkowo, głównie w wypadku niebezpieczeństwa śmierci dziecka. W związku z tym proboszcz powinien pouczyć parafian, a szczególnie położne, w jaki sposób należy chrzcić dziecko w przypadku takiego niebezpieczeństwa. Jeżeli dziecko zostało ochrzczone w taki sposób, a niebezpieczeństwo śmierci minęło, należało przynieść dziecko do kościoła celem dopełnienia ceremonii chrzcielnej, z pominięciem jednak egzorcyzmów. W przypadku wątpliwości czy chrzest był ważny, duszpasterz, po wnikliwym zbadaniu sprawy, powinien dokonać powtórnej ceremonii chrzcielnej, używając formy warunkowej⁴³.

³⁹ Tamże, s. 83.

⁴⁰ Tamże, s. 89, 111.

⁴¹ Tamże, s. 111.

⁴² Tamże, s. 174.

⁴³ Tamże, s. 190.

Ostatni z synodów potrydenckich diecezji wrocławskiej odbyty przez biskupa Macieja Łubieńskiego w 1641 roku w artykule *Periclitantibus de vita diligenter parochi intendent* zobowiązał proboszczów do przestrzegania wcześniejszych zarządzeń. Proboszczowie mieli dołożyć wszelkich starań, by żadna osoba, a szczególnie dzieci nie umierały bez sakramentu chrztu⁴⁴.

Pierwszy z synodów diecezji wrocławskiej odbytych po Soborze Watykańskim II – synod biskupa Antoniego Pawłowskiego z 1967 roku zobowiązał proboszczów, aby woda chrzcielna poświęcona w Wigilię Paschalną była czysta i przechowywana w zamkniętej chrzcielnicy, natomiast oleje i sól były przechowywane w odpowiednich naczyniach i w bezpiecznym miejscu (statut 130). Mając na uwadze znaczenie sakramentu chrztu, duszpasterze powinni pouczyć wiernych, zwłaszcza położne i pielęgniarce, o sposobie jego udzielania w nagłym przypadku oraz o potrzebie uzupełnienia obrzędów tego sakramentu w kościele parafialnym i o konieczności spisania stosownego aktu w kancelarii parafialnej (statut 135).

Drugi Synod Diecezji Wrocławskiej praktycznie powtórzył normy dotyczące szafarza sakramentu chrztu zawarte w kan. 861 i 862 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku. Zwyczajnymi szafarzami chrztu są: biskup, kapłan i diakon, a w niebezpieczeństwie śmierci każdy człowiek mający taką intencję. Duszpasterze powinni zatroszczyć się, by wierni dobrze znali sposób udzielania sakramentu chrztu. Dlatego poza przypadkiem konieczności nie wolno nikomu bez odpowiedniego zezwolenia udzielać chrztu na obcym terytorium, nawet swoim podwładnym (statuty 240–241). Synod zobowiązał duszpasterzy do udzielania sakramentu chrztu według rytuału rzymskiego *Obrzędy chrztu dzieci* zatwierdzonego przez Konferencję Plenarną Episkopatu Polski w 1972 roku (statut 242). Sakramentu chrztu dorosłych (po ukończeniu 14 roku życia) należy udzielać według *Obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych* zatwierdzonego w 1985 roku, po uzyskaniu wcześniej w myśl kan. 863 Kodeks z 1983 roku zezwolenia biskupa diecezjalnego (statut 243).

2.3. Rodzice i chrzestni

Synod diecezjalny z 1477 roku ustanowił przepisy dotyczące chrzestnych. Prawodawca określił maksymalną liczbę chrzestnych; dwie kobiety i jeden mężczyzna, gdy chrzczona była dziewczynka, oraz dwóch mężczyzn i jedna kobieta, gdy chrzczony był chłopiec. Powołując się na synod

⁴⁴ Tamże, s. 226.

metropolitalny arcybiskupa Mikołaja Trąby w statucie *De baptismo et confirmatione* synodu wrocławskiego wyjaśniona została przeszkoda pokrewieństwa duchowego. Z racji sakramentu chrztu zaciągali ją: szafarz sakramentu i przyjmujący sakrament; chrzestni i ochrzczeni; chrzestni i rodzice ochrzczonego. Proboszczowie zostali zobowiązani do wyjaśnienia wiernym istoty przeszkody pokrewieństwa duchowego⁴⁵.

W myśl przepisów pierwszego potrydenckiego synodu diecezji wrocławskiej z 1568 roku dziecko do chrztu mieli przedstawiać oboje rodzice, których obowiązkiem było wybrać rodziców chrzestnych. Nie mogli nimi być heretycy, ekskomunikowani i ci, którzy nie przejęli jeszcze sakramentu bierzmowania. Chrzestnymi mogła być jedna osoba: mężczyzna lub kobieta lub najwyżej dwie osoby, zarówno mężczyźni jak i kobiety. Prawodawca synodalny mając na uwadze postanowienia Soboru Trydenckiego nie zezwalał na większą liczbę chrzestnych z uwagi na zaciąganą w momencie chrztu przeszkodę małżeńską pokrewieństwa duchowego⁴⁶. Synod zobowiązał proboszczów, aby badali, kim są osoby wybierane na chrzestnych, czy są tego godne i zasługują na to. Jednocześnie nakazywał duszpasterzom, aby nauczali i przypominali wiernym o zaciąganym pokrewieństwie duchowym⁴⁷.

Synod diecezjalny biskupa Hieronima Rozrażewskiego z 1586 roku zwrócił uwagę na wybór odpowiednich chrzestnych. Każde dziecko przyniesione do chrztu powinno mieć przynajmniej jednego chrzestnego, a najlepiej dwóch: mężczyznę i kobietę (wyłącznie katolików). Heretycy nie mogli podjąć się tego obowiązku, gdyż zgodnie z prawem nie mogli wyznać wiary w imieniu dziecka. Powołując się na dekrety Soboru Trydenckiego, pouczono zebranych, że pomiędzy chrzestnymi a ochrzczonego i jego rodzicami zawiązuje się powinowactwo duchowe, jak również pomiędzy szafarzem sakramentu a ochrzczonego i jego rodzicami⁴⁸.

Statuty synodalne biskupa Wojciecha Baranowskiego z 1607 roku, powołując się na postanowienia wcześniejszych synodów, precyzowały i rozszerzały wymogi stawiane rodzicom chrzestnym. Mianowicie przy

⁴⁵ Tamże, s. 16–17.

⁴⁶ Ze względu na przeszkodę pokrewieństwa duchowego Sobór Trydencki postanowił, aby tylko jedna osoba: mężczyzna bądź kobieta, albo najwyżej jeden mężczyzna i jedna kobieta, podawali do chrztu chrzczonego osobę, zawierając z tą osobą i jej rodzicami, jak również pomiędzy kapłanem, chrzczonego osobą i jej rodzicami (i tylko pomiędzy tymi osobami) tego rodzaju pokrewieństwo duchowe. Sesja 24 rozdział 2 *Kanony o reformie małżeństwa*, w: *Dokumenty soborów powszechnych*, s. 725.

⁴⁷ *Statuta synodalia*, s. 58–59.

⁴⁸ Tamże, s. 111.

udzielaniu chrztu rodzice chrzestni mieli obowiązek wykazania się przed proboszczem znajomością podstawowych prawd wiary i zadań wynikających z godności rodziców chrzestnych. Statuty synodu po raz kolejny przypomniały sprawę pokrewieństwa duchowego zaciąganego przy chrzcie. Od pełnienia funkcji rodziców chrzestnych synod wykluczał: heretyków, żydów, pogan, ekskomunikowanych oraz tych, którzy nie przyjęli jeszcze sakramentu bierzmowania i nie ukończyli czternastego roku życia⁴⁹.

Tematykę udziału rodziców i chrzestnych w sakramencie chrztu podjęto na kolejnych synodach potrydenckich. Synod biskupa Pawła Wołuckiego z 1620 roku, w artykule *De baptismo* zobowiązał rodziców do przynoszenia nowo narodzonych dzieci do kościoła – w celu udzielenia im chrztu – najpóźniej w ciągu dziesięciu dni od urodzenia. Proboszczowie i udzielający chrztu mieli udzielać sakramentu z całą powagą i największą troskliwością, aby ceremonia chrztu mogła być przez uczestniczących w liturgii przeżywana świadomie. Udzielający sakramentu chrztu mieli obowiązek sprawdzić, czy rodzice chrzestni odznaczają się autentyczną wiarą, nienagannymi obyczajami, czy przystąpili do spowiedzi i Komunii wielkanocnej oraz czy gwarantują nauczanie dziecka zdrowiej wiary. Mieli również być pouczeni, że są za swoich chrześniaków odpowiedzialni przed Bogiem⁵⁰.

Na temat obowiązków rodziców i chrzestnych wypowiedział się także synod biskupa Andrzeja Lipskiego z 1628 roku. W statucie zatytułowanym *De baptismo ex Epistola pastorali* prawodawca synodalny zobowiązał rodziców, których dziecko – w niebezpieczeństwo śmierci – zostało ochrzczone w domu, aby po ustąpieniu tego niebezpieczeństwa przynieśli dziecko do kościoła celem dopełnienia ceremonii chrzcielnej, z pominięciem jednak egzorcyzmów. Wzorem poprzednich synodów biskup Lipski postanowił, że z pełnienia funkcji rodziców chrzestnych powinni być wykluczeni przez proboszcza niewierzący, heretycy, schizmatycy, wyłączeni z Kościoła i mnisi⁵¹.

Ostatni z synodów potrydenckich diecezji wrocławskiej poświęcił sakramentowi chrztu krótki artykuł *Periclitantibus de vita diligenter parochi intendant*, w którym zobowiązał proboszczów do przestrzegania zarządzeń wcześniejszych synodów⁵².

⁴⁹ Tamże, s. 157.

⁵⁰ Tamże, s. 174.

⁵¹ Tamże, s. 190.

⁵² Tamże, s. 226.

Na pierwszym z synodów diecezji wrocławskiej odbytych po Soborze Watykańskim II prawodawca synodalny postanowił, że urząd chrzestnego mogą pełnić tylko katolicy wierzący i praktykujący, którzy ukończyli 14 rok życia. Wierni z innej parafii pragnący pełnić urząd chrzestnego powinni okazać stosowne zaświadczenie od własnego proboszcza (statut 132).

Więcej uwagi rodzicom i chrzestnym poświęcił Drugi Synod Diecezji Wrocławskiej. Rodzice powinni zgłosić fakt urodzenia dziecka w kancelarii parafialnej w celu ustalenia daty chrztu. Powołując się na kan. 868 § 1–2 Kodeksu z 1983 roku synod uznał za obowiązującą w diecezji wrocławskiej zasadę, że przynajmniej jedno z rodziców lub prawnych opiekunów dziecka powinno wyrazić wobec duszpasterza zgodę na chrzest, zaś duszpasterz udzielający chrztu powinien mieć pewność moralną, że dziecko zostanie wychowane po katolicku (statuty 233–234). Synod zarządził, że przy udzielaniu chrztu powinni być obecni chrzestni lub przynajmniej jeden chrzestny, których zadaniem jest wspieranie ochrzczonego w rozwoju życia religijnego. Chrzestny, którego wybrał przyjmujący chrzest lub jego rodzice, powinien mieć ukończone 16 lat (proboszcz lub szafarz sakramentu dla słusznej przyczyny może zezwolić młodszemu), przyjęte sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego oraz być katolikiem praktykującym. Chrześcijanin innego wyznania może pełnić rolę świadka tylko wówczas, gdy występuje razem z chrzestnym katolikiem (statut 237). Synod mówiąc o chrzestnych przytoczył kan. 872, 873, 874 § 1–2 Kodeksu prawa kanonicznego, nie uwzględnił natomiast przepisów zawartych w *Dyrektorium ekumenicznym* oraz *Instrukcji duszpasterskiej Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom*⁵³.

⁵³ W *Dyrektorium w sprawie realizacji zasad i norm dotyczących ekumenizmu* z 25 marca 1993 roku Papieskiej Rady do Spraw Popierania Jedności Chrześcijan gdzie czytamy: „Ze względu na ścisłą komuniję istniejącą między Kościołem katolickim i wschodnimi Kościołami prawosławnymi, wolno dla słusznych powodów dopuścić wiernego wschodniego do pełnienia roli chrzestnego obok chrzestnego katolickiego (lub matki chrzestnej katolickiej) w chrzcie dziecka lub dorosłego katolika pod warunkiem jednak wystarczającego zabezpieczenia edukacji ochrzczonego oraz wiedzy o tym, że dany chrzestny nadaje się do tej roli. Rolę chrzestnego w chrzcie udzielanym w prawosławnym Kościele wschodnim może pełnić katolik, o ile został zaproszony. W tym przypadku obowiązek czuwania nad wychowaniem chrześcijańskim spoczywa w pierwszym rzędzie na chrzestnym (lub chrzestnej) będącym członkiem Kościoła, w którym dziecko zostało ochrzczone” (nr 98, pkt. b) oraz *Instrukcja duszpasterska Episkopatu o udzielaniu sakramentu chrztu świętego dzieciom* (1975) w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966–1993)*, red. Cz. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1994, s. 13–21.

2.4. Księga ochrzczonych

Pierwszą wzmiankę na temat obowiązku prowadzenia księgi ochrzczonych znajdujemy w statuach synodu biskupa Stanisława Karnkowskiego z 1568 roku. W artykule *De baptismi administratione* prawodawca powołując się na zalecenie Soboru Trydenckiego zobowiązał proboszczów do prowadzenia księgi ochrzczonych⁵⁴.

Na swoim drugim synodzie diecezjalnym z 1579 roku biskup Karnkowski wezwał do przestrzegania uchwał synodalnych z 1568 roku, jednocześnie przypominając wcześniejsze zarządzenia co do obowiązku prowadzenia księgi ochrzczonych⁵⁵.

Biskup Hieronim Rozrażewski na synodzie diecezjalnym odbytym w 1586 roku w artykule *Circa baptismum* nakazał proboszczom, aby posiadali specjalną księgę nazywaną „metryką” dobrze związaną i uporządkowaną, w której powinni dokładnie zapisywać imiona i nazwiska: szafarza sakramentu, ochrzczonego, jego rodziców i chrzestnych oraz dzień, miesiąc i rok chrztu⁵⁶.

O obowiązku prowadzenia księgi ochrzczonych przypomniał proboszczom synod biskupa Wawrzyńca Gembickiego z 1612 roku. W artykule dziesiątym tegoż synodu zatytułowanym *De metriculis baptizatorum et contrahentium* prawodawca synodalny pod karą trzech marek nakazywał proboszczom prowadzenie ksiąg metrykalnych chrztów i ślubów, gdzie bardzo dokładnie i starannie miały być wpisane: data chrztu i zawarcia małżeństwa, imiona i nazwiska rodziców dziecka i rodziców chrzestnych, zawierających małżeństwo i świadków ślubu, udzielających chrztu lub ślubu⁵⁷.

Synod biskupa Andrzeja Lipskiego z 1628 roku w artykule *De baptismo ex Epistola pastorali* umieścił praktyczne wskazówki dotyczące prowadzenia księgi ochrzczonych. Najpierw nakazał, by księgi ochrzczonych były starannie prowadzone, budząc w ten sposób zaufanie. Miały być w niej kolejno numerowane stronicie i kolejno numerowane w danym roku akty chrztów. Statuty w celu ujednoczenia zapisu chrztu, podawały również konkretny wzór aktu, który miał być stosowany w całej diecezji. Prawodawca postanowił również, że wszystkie wyciągi z aktu chrztu,

⁵⁴ *Statuta synodalia*, s. 58–59.

⁵⁵ Tamże, s. 83.

⁵⁶ Tamże, s. 111.

⁵⁷ Gręźlikowski, *Recepcja reformy trydenckiej*, s. 280.

pobierane najczęściej przed ślubem, w celu uniknięcia nadużyć, miały być opieczętowane przez proboszcza pieczęcią parafii⁵⁸.

Podobnie jak na wcześniejszych synodach tematyką chrztu zajęto się również na synodzie biskupa Macieja Łubieńskiego z 1641 roku. Prawodawca synodalny w artykule *Periclitantibus de vita diligenter Parochi intendant* zobowiązał proboszczów do przestrzegania zarządzeń wcześniejszych synodów⁵⁹.

Pierwszy Synod Diecezji Włocławskiej z 1967 roku zobowiązał szafarzy sakramentu chrztu do dopilnowania, aby został spisany akt w kościele parafialnym, gdzie sakrament został udzielony. W przypadku, gdy akt chrztu nie został spisany lub został zgubiony, proboszcz miał obowiązek odtworzyć go na podstawie zaprzysiężonych zeznań wiarygodnych świadków, po uprzednim uzyskaniu zgody kurii diecezjalnej (statut 134).

Drugi Synod Diecezji Włocławskiej z 1986/1994 roku przypomniał proboszczom, że w myśl kan. 877 § 1 Kodeksu Jana Pawła II mają obowiązek prowadzenia księgi chrztów, która powinna zawierać dokładne dane personalne ochrzczonych. W przypadku, gdy akt chrztu nie został spisany lub został zniszczony, proboszcz ma obowiązek go odtworzyć za pozwoleniem kurii diecezjalnej (statut 244).

3. Wnioski historyczno-pastoralne

W miejsce zakończenia przedstawione zostaną wnioski dotyczące sakramentu chrztu w uchwałach synodów diecezji włocławskiej:

1. Biskupi włocławscy władzę ustawodawczą często sprawowali w sposób uroczysty na synodach. Analiza zachowanych akt synodalnych pozwala wyciągnąć wniosek, że wielką wagę przywiązywali oni do właściwej dyscypliny sakramentalnej. Wśród norm prawnych dotyczących sprawowania sakramentów na pierwszym miejscu umieszczali przepisy dotyczące sakramentu chrztu. Niewątpliwie miało to podkreślić znaczenie tego sakramentu dla całego życia sakramentalnego.

2. Na podstawie zachowanych akt synodalnych trudno dokładnie ustalić liczbę synodów diecezji włocławskiej. Problem ten wynika zarówno z faktu, że nie zachowały się w całości akta wszystkich synodów, a ponadto niektóre z synodów miały charakter cząstkowy i ich uchwały nie dotyczyły całej diecezji, ale tylko wielkiego archidiaconatu pomorskiego.

⁵⁸ *Statuta synodalia*, s. 190.

⁵⁹ Tamże, s. 226.

3. Analizując statuty synodów dotyczące sakramentu chrztu, bez trudu można stwierdzić, że prawodawcy diecezjalni dokonywali recepcji prawa powszechnego lub metropolitalnego do potrzeb diecezji wrocławskiej. Na synodzie z 1477 roku prawodawca diecezjalny, wydając normy dotyczące formuły chrzcielnej oraz udzielania chrztu przez osoby świeckie korzystał z uchwał synodu prowincjalnego z 1279 roku oraz z artykułu *De baptismo* synodu arcybiskupa Mikołaja Trąby z 1420 roku. Uchwalając statuty synodów potrydenckich prawodawcy korzystali z uchwał Soboru Trydenckiego cytując je wprost lub pośrednio, dokonując ich recepcji do potrzeb diecezji.

4. Po Soborze Watykańskim II odbyły się w diecezji wrocławskiej dwa synody. Statuty pierwszego z nich, z 1967 roku, sformułowane w duchu soborowej odnowy, nie mają odnośników do prawa powszechnego. Można to wytłumaczyć faktem, że obowiązywał wówczas Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku i prawodawca diecezjalny celowo nie sięgał do kodeksu, jak również do innych źródeł prawa powszechnego z okresu przedsoborowego. Statuty Drugiego Synodu Diecezji Wrocławskiej z 1986/1994 poprzedza wprowadzanie przedstawiające – w oparciu o dokumenty Soboru Watykańskiego II: Konstytucję dogmatyczną o Kościele *Lumen gentium* oraz Dekret o misyjnej działalności Kościoła *Ad gentes divinitus* – znaczenie sakramentu chrztu. Następnie w statutach synodalnych prawodawca odwołuje się do Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku oraz *Obrzędu chrztu dzieci i Obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*.

5. Synody diecezji wrocławskiej wydały szczegółowe normy dotyczące zarówno czasu i miejsca udzielania sakramentu chrztu jak również materii, formy i szafarza sakramentu. Wiele uwagi poświęcono przygotowaniu rodziców dziecka, doborowi odpowiednich chrzestnych oraz w synodach dawnych (odbytych przed Soborem Watykańskim II) wyjaśnieniu przeszkody małżeńskiej pokrewieństwa duchowego związanej z sakramentem chrztu. Aby przejęcie sakramentu chrztu mogło być odpowiednio poświadczane, prawodawcy synodalni nakazywali proboszczom prowadzenie księgi ochrzczonych.

STRESZCZENIE

Przeżywane uroczystości 1050. rocznicy chrztu Polski łączą się z Nadzwyczajnym Jubileuszem Miłosierdzia rozumianym jako objawienie się czynnej wiary, potwierdzonej na chrzcie. Ze względu na doniosłość sakramentu chrztu w ciągu wieków prawodawcy kościelni wydawali przepisy dotyczące udzielania tego sakramentu. W ni-

niejszym artykule zostały przedstawione przepisy prawa partykularnego wydawane przez biskupów wrocławskich. Władzę ustawodawczą biskup diecezjalny wykonuje na synodzie lub poza nim, jednak może to czynić tylko w granicach prawa powszechnego. Ze względu na ograniczone ramy artykułu przedstawione zostały tylko przepisy prawa, które zostały wydane na synodach diecezjalnych – prawo synodalne. Praktyka odbywania synodów w diecezji wrocławskiej ma bogatą historię. W dziejach diecezji wrocławskiej odbyło się ponad 50 synodów. Na synodach wiele uwagi poświęcono sprawowaniu sakramentów. Nie zachowały się jednak do naszych czasów uchwały wszystkich odbytych synodów, dlatego nie sposób przedstawić całego prawodawstwa synodalnego diecezji wrocławskiej w zakresie życia sakramentalnego. W oparciu o zachowane uchwały synodalne w artykule zostały przedstawione postanowienia dotyczące: czasu i miejsca sprawowania sakramentu chrztu; szafarza; materii i formy sakramentu; rodziców i chrzestnych oraz prowadzenia księgi ochrzczonych. Na zakończenie zostały przedstawione wnioski historyczno-pastoralne.

Słowa kluczowe: synod diecezjalny, diecezja wrocławska, sakrament chrztu.

SUMMARY

Lived celebrations in 1050 anniversary of the Baptism of Polish links to the Extraordinary Jubilee Charity understood as a manifestation of an active faith, evidenced in the holy beetle. Due to importance the sacrament of baptism in the Church over the centuries legislators seemed provisions concerning the granting of this sacrament. In this article are presented the provisions of particular law issued by the bishops of Włocławek. Legislative power is the diocesan bishop performs on the synod or beyond, but may do so only within the limits of common law. Due to the limited scope of the article presented only laws that have been spent on diocesan synods. The practice of synods in the diocese has a rich history. In the history of the diocese of Włocławek took place over 50 synods. At the synods diocese lot of attention was devoted to the celebration of the sacraments. There remained, however, to our times the resolution of all held synods, because impossible to present the entire synod legislation in the field of sacramental life. Based on the preserved synod resolutions were presented synod provisions concerning: the time and place of the sacrament of baptism; minister; matter and form of the sacrament; parents and godparents, and keep a register of the baptized. At the end of the conclusions are historical-pastoral.

Key words: diocesan synod, diocese of Włocławek, baptism.

BIBLIOGRAFIA

- Dokumenty soborów powszechnych*. Tekst łaciński, polski, t. 4, Kraków 2005.
Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 1964.
Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, 1965.

- Codex Iuris Canonici, auctoritate Joannis Pauli pp. II promulgatus. Kodeks prawa kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.*
- Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti papae XV auctoritate promulgatus, Typ. Polygl. Vaticanis 1948.*
- Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966–1993), red. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1994.*
- List pasterski Episkopatu Polski na Jubileusz 1050-lecia Chrztu Polski, www.episkopat.pl (22.11.2015).*
- Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae, coll. et ed. Z. Chodyński, Varsaviae 1890.*
- Pierwszy Synod Diecezji Włocławskiej odbyty we Włocławku w dniach 6–9 XI 1967 r. [...] (statuty i załączniki), KDWł, 51(1968), s. 75–143.*
- Drugi Synod Diecezji Włocławskiej, Włocławek 1994.*
- Aymans W., *Biskupia posługa rządzenia Kościołem partykularnym. O władzy biskupiej i jej wykonywaniu w świetle KPK*, w: *Kościół i prawo*, red. J. Krukowski, t. 6, Lublin 1989, s. 23–42.
- Borucki J., *Ewolucja prawa synodalnego diecezji włocławskiej w zakresie życia konsekrowanego*, StWł, 17(2015), s. 331–348.
- Borucki J., *Recepcja kościelnego prawa powszechnego w ustawodawstwie i działalności duszpasterskiej diecezji włocławskiej po Soborze Watykańskim II*, Włocławek 2012.
- Borucki J., *Wkład synodów biskupa Hieronima Rozrażewskiego w dzieło recepcji Soboru Trydenckiego*, Warszawa 1998 (mps w Bibl. WSDWłocł).
- Dudziak J., *Synod diecezjalny, jego struktura i rola w Kościele partykularnym*, „Colloquium Salutis”, 16(1984), s. 47–79.
- Fürer I., *De synodo dioeciesana*, „Periodica”, 62(1973), s. 117–131.
- Góralski W., *Struktury synodalne i kolegialne w Kościele partykularnym według KPK Jana Pawła II*, „Studia Płockie”, 14(1986), s. 54–68.
- Gręźlikowski J., *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji włocławskiej w świetle ustawodawstwa synodalnego*, Włocławek 2000.
- Krzywda J., *Sakramenty*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. 3/2, Poznań 2011, s. 15–83.
- Librowski S., *Synody diecezji włocławskiej*, KDWł, 50(1967), s. 82–94.
- Pawłuk T., *Uwagi na temat ustawodawstwa diecezjalnego*, PrKan, 34(1991), nr 1–2, s. 25–36.
- Sobański R., *Kościół partykularny jako podmiot prawa*, w: *Kościół i prawo*, red. J. Krukowski, t. 6, Lublin 1989, s. 9–22.
- Wroczeński J., *Rola i zadania prezbiterium w życiu Kościoła partykularnego*, Warszawa 1998.